
УТВОРЕННЯ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРОЦЕСУ КОНСТИТУЮВАННЯ ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ (1860-1867 РР.)¹

У середині XIX століття Австрійська Імперія опинилася у кризовій ситуації, що вилилося в революцію 1848-1849 років, наслідком якої були перші спроби конституювання держави. Однак після перемоги прихильників старого монархічного режиму відбулася реставрація абсолютизму, за якою витворилася нетипова форма правління, відома як неоабсолютизм. Він характеризувався розширенням

¹ **Мойш Василь Юрійович**, агістр права, УжНУ

Переш Іван Євгенійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, УжНУ

повноважень імператора та формальною відсутністю конституції й парламенту.

Хоча неоабсолютизм і відкинув ряд демократичних досягнень революції, проте такі реформи, як ліквідація панщини й гарантування низки прав і свобод стосовно приватної власності та рівності всіх громадян, були збережені.

Для стримування наростання нової політичної кризи, викликаной поразкою у війні з Францією і Сардинією в 1859 році, австрійський уряд пішов на деякі поступки угорській аристократії, котра все ще прагнула незалежності від Відня. 20 жовтня 1860 року був виданий “Жовтневий диплом” – нова Конституція, яка відновлювала автономію регіонів, розширювала повноваження регіональних ландтагів, передусім Угорських Державних Зборів (Угорського Сейму), що отримали право законодавчої ініціативи¹. Такі дії свідчили про намагання Відня відійти від принципу централізації монархії та наблизитися до децентралізованого, федерального устрою.

На практиці диплом закріплював самоврядні права лише для Угорщини, частково відновивши політико-правове становище, яке існувало в угорській державі до революції. Відповідно до його положень імператор зберігав за собою майже всю повноту влади, а законодавча діяльність парламенту була обмежена. Таке рішення не отримало очікуваної підтримки в Угорщині, яка вимагала відновлення Конституції, виробленої угорським парламентом під час революції, та змушувало шукати нових шляхів для досягнення компромісу між Віднем та Будапештом.

У так званій Лютневій Конституції від 26 лютого 1861 року, яка доповнювала положення “Жовтневого диплому”, федералістичний принцип побудови імперії поступився принципу централізації. Для всіх австрійських земель, окрім Угорщини, був створений особливий австрійський парламент – Рейхсрат, – до якого перейшли всі повноваження колишніх Сеймів земель. Конституція вводила поняття «широкого» і «вузького» Рейхсрату: у першому брали участь представники всіх королівств і земель імперії (у тому числі й Угорщини), а в другому – лише ті представники королівств і земель, які не входили до складу угорської корони².

Таким чином, Рейхсрат підміняв територіальні Сейми, крім угор-

¹ Корольов Г.О. 2017. Ausgleich Габсбурзької імперії: конституційне вирівнювання 1867 р. і наднаціональний федералізм. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків. Вип. 20(1). С. 23.

² Качур В.О. 2012. Прийняття та структура Конституції Австрії 1867 р. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. Київ. Вип. 173(3). С. 22

ського, де діяли власні Державні Збори. Верхня палата Рейхсрату призначалася імператором, який мав право вето на прийняті парламентом закони та здійснював виконавчу владу.

Через надмірну централізацію влади такий варіант Основного закону не задовольняв представників Угорщини і, як наслідок, не був затверджений Угорським парламентом. Натомість до Відня надіслали «петицію Деака» (названу на честь керівника угорської опозиції та лідера угорських лібералів Ференца Деака), в якій угорські політики знову вимагали відновлення революційної Конституції Угорщини.

У серпні 1861 року у відповідь на дії угорців імператор запровадив надзвичайний стан – «провізоріум Шмерлінга». Дія Лютневої Конституції не припинялася, проте обмежувалися гарантовані нею права. Державні Збори були розпущені, а самоврядні права Угорщини, надані ще «Жовтневим дипломом», були скасовані. Такі зміни знову повертали державу до абсолютизму й відновлювали політичне протистояння між Австрією та Угорщиною.

Припинення діяльності угорського парламенту і введення надзвичайного стану спричинило невдоволення інших національностей, які становили більшість населення Габсбурзької монархії й підтримували відцентрові державні тенденції. У 1863 р., на знак солідарності з угорськими політиками, Рейхсрат покинули також чеські, польські та італійські представники. Така ситуація паралізувала роботу імперських органів і свідчила про невдалі спроби провадження конституційних реформ¹.

Усвідомлюючи загрозу втрати Угорщини, особливо під час активно протистояння з Пруссією, Відень розпочинає перемовини з Ференцом Деаком для виявлення умов можливої Австро-Угорської угоди. Задля цього імператор Франц Йосиф I 27 липня 1865 року призначив на посаду міністра Ріхарда фон Белькреді, знаного прихильника федеративних перетворень, якому й доручив ведення перемовин². Основним завданням новоутвореного уряду була підготовка проекту угоди. Вже 20 вересня 1865 року перемовини дали перші результати – було скасовано «Лютневий патент», оголошено про скликання Угорських Державних Зборів та розпущено імперський Рейхсрат, який міг завадити перемовинам.

Для того, щоб підкреслити справжність своїх намірів, імператор особисто прибув до Будапешта задля урочистого відкриття сесії

¹ Роман Н.М. 2016. Правове становище Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 роки): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ужгород. С.61

² Корольов Г.О. 2017. Ausgleich Габсбурзької імперії: конституційне вирівнювання 1867 р. і наднаціональний федералізм. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків. Вип. 20(1). С. 24-25.

угорського парламенту та продовження перемовин. Останні одразу ж зайшли в глухий кут, оскільки представники монарха вимагали перегляду та скасування ряду положень Конституції Угорщини 1848 року, а угорські політики прагнули відновлення її дії в повному обсязі із змінами та доповненнями, які вони пропонували. Ця вимога була висунута й під час роботи угорського Сейму на початку 1866 року¹.

Процес пошуку компромісу пришвидшила поразка Австрії у війні з Пруссією 1866 року. На останньому етапі перемовин у січні-лютому 1867 року угорську делегацію очолив Дюла Андраші, який згодом був призначений прем'єр-міністром Угорщини. 15 березня умови компромісу були узгоджені, а 20 березня 1867 року ратифіковані Державними Зборами Угорщини.

Єдина Австрійська імперія була перетворена на дуалістичну двоцентрову Австро-Угорську монархію. Обидві частини імперії наділялися внутрішнім суверенітетом, обсяг якого охоплював такі питання, як власний двопалатний парламент, уряд, підзвітний парламенту, власна система державної адміністрації, суду і юстиції².

В Угорщині була відновлена дія квітневої Конституції 1848 року, а в Австрії прийнята нова Конституція 21 грудня 1867 року, що фактично складалася з таких Основних законів: про внесення змін у Лютневий патент від 26 лютого 1861 р. (проімперське представництво); про загальні права громадян для королівств і земель, представлених у Рейхсраті; про створення імперського суду; про судову владу та про здійснення урядової й виконавчої влади.

Конституції остаточно розмежували повноваження й окреслили спільні для обох частин монархії справи. Угорщина ставала другим державним центром, а імперія Габсбургів перетворювалася на конституційну монархію, де владні повноваження були розподілені за таким принципом: імператор – парламент – крайові сейми³.

Кожна з двох держав, що увійшли до складу Австро-Угорщини, мала свій уряд і двопалатний парламент. Австрійський імператор проголошувався недоторканим та священним. Одночасно він вважався і угорським королем. Державний апарат обох держав формувався і діяв

¹ Тейлор А. 2002. Габсбурзька монархія 1809 – 1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика. С.118.

² Роман Н.М. 2010. Конституювання Австро-Угорщини 1867 р.: історико-правові аспекти. Форум права. №3. С. 381.

³ Ременяк О. 2016. Між централізмом і федералізацією. Австрійська модель децентралізації публічної влади. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. Львів. Вип. № 855.С. 365.

незалежно один від одного, проте були створені три спільні міністерства, характерні для конфедеративних утворень: міністерство закордонних справ, міністерство фінансів та військове міністерство.

Для обговорення загальнодержавних справ була сформована окрема представницька установа – так звані Делегації з 60 представників від австрійського і 60 – від угорського парламентів (по 20 від верхніх і 40 від нижніх палат), причому окремі коронні краї мали визначену кількість представників у Делегаціях¹.

Конституція гарантувала рівність громадян перед законом, забороняла будь-які відносини васалітету і залежності, гарантувала особисту свободу та передбачала широке коло громадянських прав, які де-факто були редагованими нормами Конституції 1848 року: право на доступ до державних посад, право вільного пересування по території держави осіб і майна, недоторканність власності, право на місце проживання в будь-якій частині держави, право набуття земельної власності та вільного розпорядження нею².

Висновки. Процес конституювання і створення Австро-Угорської монархії став результатом компромісу між старою монархічною елітою та новим буржуазно-демократичним класом. Це був необхідний крок для збереження цілісності монархії, яка після поразки у війні 1866 року втратила частину території, що в подальшому могло слугувати прецедентом для інших національностей і призвести до розпаду імперії. Ключову роль у досягненні компромісу відіграв саме зовнішній фактор, оскільки вага Австрійської імперії на міжнародній арені похитнулася, і їй потрібно було досягти консенсусу у внутрішній політиці, що дозволило б зосередитися на розв'язанні завдань, пов'язаних із зовнішньою політикою.

Згода імператора на прийняття парламентом Грудневої Конституції і відновлення дії Угорської Конституції була продиктована часом, а її положення в цілому задовольняли вимоги значної частини населення.

Загалом Конституція закріпила реальний поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову, встановила обмеження влади монарха парламентом, гарантувала всім націям, які перебували у складі нової держави, рівність, збереження національної ідентичності, культури та мови.

¹ Качур В.О. 2012. Прийняття та структура Конституції Австрії 1867 р. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. Київ. Вип. 173(3). С. 24.

² Роман Н.М. Конституційна форма австро-угорського компромісу 1867 р.: історико-правові аспекти. Публічне право. Київ, Вип. № 4. С. 254.